

Förbättrad kvalitet på marint områdesskydd – nästa steg för att bevara gemensamma tillgångar

För att bevara den biologiska mångfalden i Östersjön och säkra ett hållbart nyttjande av havets resurser måste framtidens marina områdesskydd inrättas på nya sätt – med ett tydligare fokus på kvalitet, inte bara kvantitet.

I Sverige finns det en tydlig politisk ambition att nå arealmålet om tio procents skydd av svenska havsområden till år 2020. I dag skyddas endast dryga sex procent. Under 2016 satsade regeringen 15 miljoner kronor extra på att öka takten i det arbetet.

Syftet är att bevara den biologiska mångfalden och havets förmåga att producera fisk och andra värden för oss människor. Eller, som det formuleras i miljömålen, att uppnå ett hav i balans och en levande kust och skärgård.

Regeringens satsning är lovvärd – men löper risk att missa sitt mål.

För hela Östersjön är målet om tio procents skydd faktiskt redan uppnått, tack vare att andra länder har skyddat stora delar av sina havsområden. Men en utvärdering av de marina naturtyper som anses särskilt skyddsvärda i EU:s naturvårdslagstiftning visar att läget för dessa naturtyper fortfarande är dåligt.

Faktum är att tjugofyra år efter införandet av Natura2000 uppnår ingen av de tio naturtyperna i Östersjön så kallad *gynnsam bevarandestatus* – varken i svenska havsområden eller i Östersjön som helhet.



Foto: Jerker Lokrantz/Azote

Havets mest känsliga livsmiljöer finns ofta där vi människor gillar att bada, fiska och förtöja våra båtar.

REKOMMENDATIONER

- **Rätt utformade och rätt placerade**
Ett effektivt områdesskydd måste skraddarsys utifrån de habitat och arter det är tänkt att skydda, och utifrån de aktiviteter i området som utgör ett hot. Det är också viktigt att områdena tillsammans skapar ett sammanhängande och ekologiskt representativt nätverk av marina skyddade områden.
- **Stärk regleringen av fisket där det behövs**
Rätt använda kan fiskeregleringar i skyddade områden tillgodose både naturvårdens och fiskeriförvaltningens intressen. Välbevarad undervattensnatur är en förutsättning för ett långsiktigt hållbart fiske.
- **Etablera strukturer för kontinuerlig uppföljning och analys**
Att utvärdera effekterna av genomförda skyddsåtgärder är enda sättet att se vilka åtgärder som är framgångsrika och vilka som måste förändras.
- **Inrätta referensområden fria från påverkan**
Skyddade områden som är helt befriade från mänsklig påverkan är ett viktigt verktyg för bedömningar och utvärderingar av det marina skyddet som helhet. Havs- och vattenmyndigheten föreslår att sådana referensområden upprättas i Västerhavet, Egentliga Östersjön (vid Gotska Sandön) och Bottniska viken.

Samtliga rekommendationer tas även upp i Havs- och Vattenmyndighetens handlingsplan för marint områdesskydd 2016



Foto: Hans Kautsky/Azote

Sjögräsängar tillför viktiga fördelar inte bara för kustsamhällena utan också för Östersjöregionen i stort.

Skydd handlar alltså inte bara om yta. Att nå arealmålet om 10 procent skyddad havsmiljö leder inte till att Sverige automatiskt uppfyller målen och kraven inom miljömålsystemet, habitat- och fågeldirektiven, havsmiljöförordningen och FN:s globala hållbarhetsmål. Det garanterar inte heller att det huvudsakliga målet uppfylls, vilket är att bevara den biologiska mångfalden och säkra de nyttor vi vill ha från havet.

Det svenska marina områdesskyddet i Östersjön ska nu utökas fram till 2020. För att satsningen ska få önskad effekt kommer det att krävas ett betydligt större fokus än tidigare på hur skyddet utformas.

Mot ett nätverk av skyddade områden

En grundläggande förutsättning för att skyddade områden ska ge ett faktiskt och effektivt skydd är att de är rätt utformade och rätt placerade. Forskningen identifierar två viktiga principer för utformning av skyddade områden:

- Områdena måste vara tillräckligt stora om de ska skydda rörliga arter.
- Områdena får inte vara för isolerade från andra områden.

Det mest effektiva är att skapa ett sammanhängande nätverk av skyddade områden, som är anpassat efter hur arter rör sig i havsmiljön och möjliggör för arter att sprida sig mellan områden. Dessutom är det viktigt att nätverket är

representativt och omfattar alla naturtyper och livsmiljöer som finns i Östersjön.

Ett sammanhängande och ekologiskt representativt nätverk av skyddade områden är det uttalade målet i både havsmiljöförordningen och i miljömålen. Att lyckas med det kräver god kunskap om utbredningen av arter och naturtyper, och hur arter sprider sig. Den kunskapen har ofta saknats när marina skyddade områden har upprättats i Östersjön, vilket har lett till att nätverket idag är långt ifrån sammanhängande och representativt. Därför är det särskilt viktigt att framtidens nya skyddade områden placeras och utformas på ett sätt som överensstämmer med målet om ett sammanhängande och ekologiskt representativt nätverk.

Hur omfattande måste skyddet vara?

Hur effektivt ett område förmår skydda den biologiska mångfalden beror till stor del på hur omfattande skyddet är. Det finns skyddade områden där alla eller nästan alla mänskliga aktiviteter är förbjudna, medan andra områden bara begränsar vissa aktiviteter. De flesta av Sveriges marina skyddade områden tillhör den senare kategorin.

Östersjöcentrums analys av samtliga svenska Natura2000-områden i Östersjön visar att yrkesfiske, muddring, fysiska konstruktioner (exempelvis bryggor) och/eller fartygstrafik förekommer i över 80 procent av områdena.

Ett kvalitativt och effektivt skydd i ett marint område be-

höver inte innebära att alla mänskliga aktiviteter förbjuds där. Men dagens generellt höga grad av mänsklig närvaro i skyddade områden gör det viktigt att analysera varje enskilt område specifikt, och utvärdera inte bara vad som behöver skyddas utan också vilka de faktiska hoten är och hur de påverkar undervattensnaturen och arterna som lever där.

Få skyddade områden utan fiske

Fiske är en av de mänskliga aktiviteter som har störst påverkan på känsliga arter och naturtyper i Östersjön. Trots det är fisket sällan begränsat i våra skyddade områden.

I dagsläget finns det bara två områden med totalt fiskeförbud i de svenska delarna av Östersjön. Därtill finns ett antal områden i vilka fiske är förbjudet under en del av året för att gynna fiskbestånden.

Det saknas fortfarande mycket kunskap om exakt hur fiske påverkar den biologiska mångfalden och olika naturtyper i Östersjöns skyddade områden. Men vi vet att fiske har en självklar och direkt effekt på arterna genom den fisk som fångas och tas upp ur havet. Detta inkluderar även arter som fastnar av misstag, till exempel sjöfågel och tumlare, som fastnar i näten och drunknar.

Vissa fiskeredskap, framförallt bottentrålar, kan ha en dramatisk effekt på bottenmiljöer genom att de förändrar bottenarnas struktur, skadar bottenlevande djur och virvlar upp sediment som skadar djur och växter.

Mycket rovfisk kan hejda övergödning

Fiske kan också ha stora indirekta effekter på ekosystemet och förändra dess näringsvävar.

De senaste decennierna har mängden fintrådiga alger ökat kraftigt i många kustområden. Algerna slår ut annan bottenvegetation, exempelvis sjögräsängar, vilket försämrar havsdjurens livsmiljö och gör kusten mer ogästvänlig för turism, bad och annan rekreation.

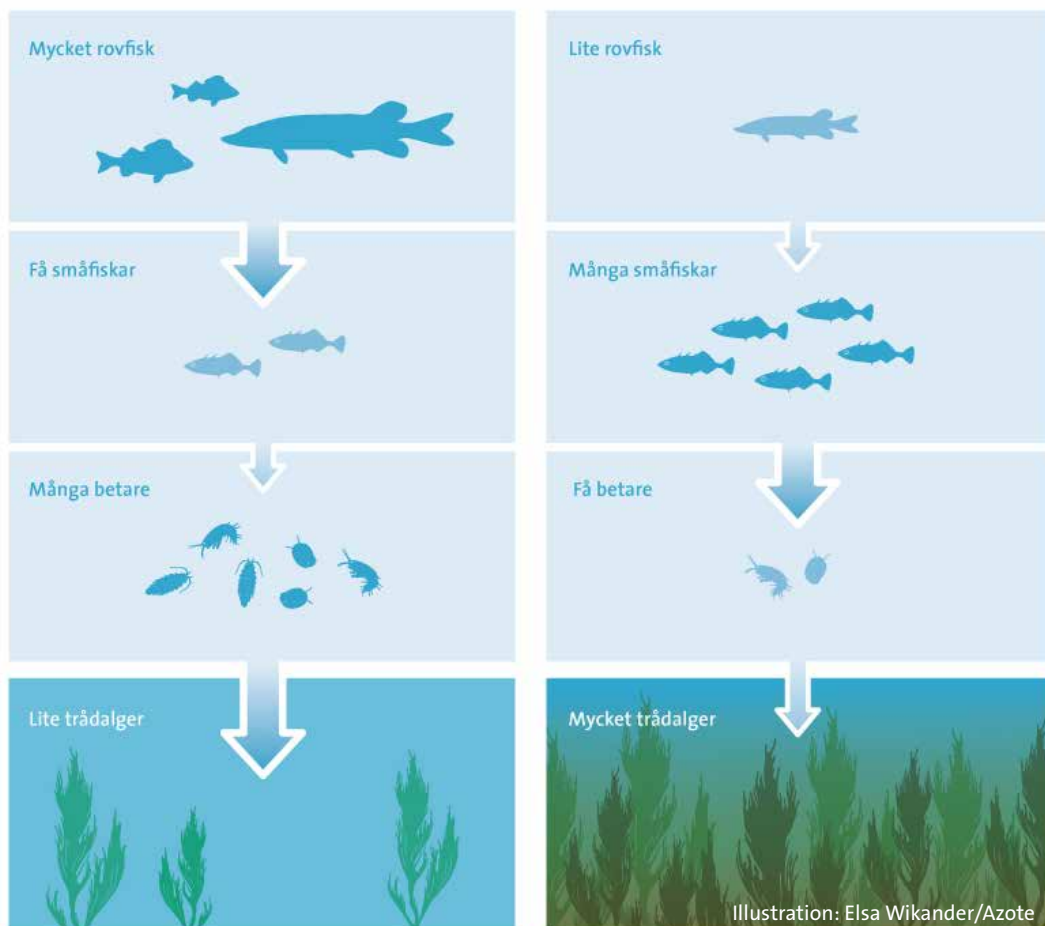
Tidigare har algutväxten främst kopplats till näringstillförseln från land. Men nya studier i Östersjön och Atlanten visar att mängden stor rovfisk i ett kustområde kan ha lika stor betydelse för algutväxt och andra övergödningseffekter som läckaget av näring från land.

Mängden stor rovfisk (abborre, gädda och gös) har minskat i fler områden i Östersjön, delvis på grund av ett högt fisketryck. Det har troligen bidragit till förändringar av viktiga habitat i kustzonen.

Skyddade områden – del av ekosystembaserad förvaltning

Att fiske regleras så sällan i skyddade områden är en konsekvens av att fiske och havsmiljö förvaltas separat och med olika mål. Fiskeförvaltningen fokuserar främst på de kommersiella beståndens överlevnad och avkastning, och tar lite hänsyn till hur ekosystemet och andra organismer påverkas av fisket.

Det gör att dagens fiskeförvaltning inte utgår från ekosystemansatsen, trots att både EUs gemensamma fiskeripolitik



Stora och stabila bestånd av rovfisk i ett område gör att mängden småfisk (t ex spigg) minskar, vilket leder till att det blir fler små kräftdjur som spiggen lever av. Dessa kräftdjur är i sin tur viktiga betare på trådalger. Denna typ av trofisk reglering, eller top-down-effekt, kan påverka mängden trådalger lika mycket som övergödningen från land.

Illustration: Elsa Wikander/Azote

och havsmiljöförordningen har ett uttalat mål att förvaltningen ska vara ekosystembaserad. Ett viktigt steg mot att göra fiskeförvaltningen mer ekosystembaserad är en ökad samsyn mellan naturskyddetförvaltningen och fiskerisektorn om vilka målen med marina skyddade områden är och hur de ska uppnås. Forskningen visar att skyddade områden med effektiva fiskerestriktioner kan vara ett viktigt verktyg för en ekosystembaserad fiskeförvaltning, både genom att skydda lek- och uppväxtmiljöer och genom att fungera som referensområden som visar hur undervattensnaturen utvecklas utan påverkan från fiske.

Utvärdering, kunskap och nya referensområden

En annan central åtgärd för att skapa ett effektivt skydd av havsmiljön är att följa upp effekterna av olika förvaltningsåtgärder i marina skyddade områden. Om en eller flera verksamheter begränsas eller förbjuds är det viktigt att veta om det får önskad effekt på ekosystemet. Idag vet vi ofta inte om ett marint skyddat område verkligen har en positiv effekt på de arter och miljöer vi vill skydda. En genomtänkt och omfattande uppföljning av naturen i skyddade områden är helt avgörande för ett effektivt skydd på längre sikt. Det finns också stora behov av bättre kunskap och kartunderlag över utbredning av arter, livsmiljöer och naturvärden i kustzonens undervattensmiljö, för att kunna skapa ett representativt och sammanhängande nätverk av skyddade områden.

Ett annat viktigt verktyg för att öka kunskapen och möjligheterna att utvärdera vore upprättandet av ett antal större och sammanhängande marina områden, som är helt fria från mänsklig påverkan. Dessa områden skulle bli värdefulla referensområden för hur undervattensnaturen kan se ut utan fiske, sjöfart och fysisk exploatering och är viktiga både för planering av marina skyddade områden och den kommande havsplaneringen.



Foto: Tony Holm/Azote

Friska rovfiskbestånd av exempelvis gädda i kustområdena kan mildra övergödningens effekter.

LÄS MER

Handlingsplan för marint områdesskydd (HaV, 2016)

Fiske och Natura 2000 (HaV, 2014)

Baltic Eyes vetenskapliga bakgrund och analys, balticeye.org/livsmiljoeer

BALTIC EYE – ÖVERBRYGGAR KLYFTAN MELLAN VETENSKAP OCH POLITIK

Den här policy brieften är framtagen av Baltic Eye.

Baltic Eye är ett team med oberoende forskare, omvärldsanalytiker och kommunikatörer vid Stockholms universitets Östersjöcentrum. Vi syntetiserar, analyserar och kommunicerar forskning som underlag till beslutsprocesser i samhället.

Läs mer: www.balticeye.org

KONTAKT

Sofia Wikström, marinekolog
08-16 17 91, sofia.wikstrom@su.se